

УДК 378.014(477)

С. М. ДОМБРОВСЬКА

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Висвітлено результати досліджень процесів реформування вищої освіти в напрямку впровадження Болонської системи. Проаналізовано статистичні дані Міністерства освіти і науки України щодо наукового потенціалу навчальних закладів. Розглянуто державні нормативні документи, які регулюють впровадження Болонського процесу.

Ключові слова: вища освіта, реформа освіти, Національна доктрина, Болонський процес.

The results of the research of the reforming processes of higher education in the course of the Bolognese system introduction and the education process improvements in Ukrainian higher educational schools are revealed in the article. These statistical Departments of education and science of Ukraine of relatively scientific potential of educational establishments are analyzed. State normative documents which regulate introduction of the Bolognese system are considered.

Key words: higher education, educational reform, Bolognese system, higher educational establishments.

Система вищої освіти України перебуває у процесі постійного вдосконалення, що зумовлено трансформаційними змінами в суспільстві. Нових підходів потребує вся система вищої освіти, у тому числі і діюча практика її управління. Перш за все потребує вдосконалення механізм управління освіти державою, зокрема необхідно підвищити ефективність системи державного управління, розробити принципово нові підходи до форм і методів управління; визначити науково обґрунтовані обсяги та нормативи державного фінансування. Система державного управління має базуватися на механізмах і стимулах, що впливатимуть на поведінку вищих навчальних закладів (ВНЗ) і будуть примушувати їх підвищувати якість освітніх послуг і нести відповідальність за результати своєї діяльності. Поетапне входження України до світового простору, інноваційні та модернізаційні процеси в освіті виявили наявність істотних суперечностей між потребами часу та реальним упровадженням інноваційних підходів до управління освітніми навчальними закладами.

Над питаннями впровадження нових підходів до управління освітніми закладами працюють вітчизняні науковці В. Алфімов, Г. Артюх, Т. Боголюб, Л. Даниленко, Г. Дмитренко, Л. Карамушка, В. Крижко, Н. Коломинський, В. Луговий, С. Павлютенков. Проте на сьогодні ця проблема потребує подальшого аналізу, особливо коли йдеться про державне управління освітою в ринкових умовах.

Метою статті є дослідження специфіки державного управління освітою в умовах економічної та освітньої глобалізації.

Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ ст. визначає основні стратегічні завдання розвитку процесу управління освітою, а саме: перехід від державного до державно-громадського управління, чітке розмежування функцій між центральними, регіональними і місцевими органами управління, забезпечення самоврядування навчально-виховних закладів і наукових установ, утвердження у сфері освіти гармонійного поєднання прав особи, суспільства й держави.

Одним зі шляхів реалізації цих завдань є наукове обґрунтування нової системи управління освітою, розробка інноваційних моделей, механізмів управління освітою на всіх рівнях: державному, регіональному, муніципальному.

Ураховуючи сучасні освітні тенденції в Україні й загальну геосоціальну ситуацію, стан опрацювання проблем управління підсистемами освіти та освітніми навчальними закладами в теорії та на практиці, вважається актуальним і доцільним дослідження використання менеджменту в існуючому освітньому просторі країни та регіону. Державні організації виступають особливими елементами суспільної системи, які зорієнтовані на здійснення суспільно-корисної діяльності в усіх її сферах. Їх діяльність спрямована на забезпечення реалізації функції державного управління, створення суспільних благ, вирішення завдань, які не можуть бути здійснені ефективно приватними організаціями. Але й вони в умовах ринкових відносин об'єктивно є учасниками глобальної конкуренції, в якій успішними є ті, що використовують сучасний менеджмент.

Діяльність державних установ (Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, управлінь освіти облдержадміністрацій тощо) й організацій як відкритих соціально-економічних систем у зв'язку з уходом України у Світове економічне співтовариство може бути успішною за умови налагодження безперервної взаємодії та зворотного зв'язку із зовнішнім середовищем.

Якщо раніше функціонування державних установ та організацій в основному базувалось на використанні правових актів, нормативних положень, процедур, стандартних підходів, що розроблялись і пропонувались організаціями вищого організаційно-правового рівня, то сьогодні вони змушені розробляти власні підходи до управління, які б дозволили сформулювати відмінні від конкурентів характеристики та позитивний імідж організації.

У сьогоднішніх умовах органам управління освітою, наприклад, необхідно виконувати роботу, що забезпечує дослідження ринку на предмет оцінки можливостей збуту освітніх послуг, наданих навчальними закладами, прогнозування динаміки їх споживання, виявлення й оцінка конкурентів у даній освітній послугі й на цій основі ухвалення рішення про доцільність її надання.

Ось чому держава як генеральний суб'єкт соціального управління звертається до менеджменту – теорії та практики компетентного (професійного) керівництва бізнесом. Саме менеджмент дозволяє бізнесу не тільки виживати, а й розвиватись в об'єктивно існуючому конкурентному середовищі.

Цілком зрозуміло, що освітній менеджмент у наших умовах з'являється в рамках державного менеджменту.

Необхідність запровадження якісно нових механізмів державного менеджменту в забезпеченні життєдіяльності державних установ та організацій та їх сталого розвитку обумовлена підвищенням вимог до державних установ та

організацій з боку споживачів послуг; стрімким розвитком управлінських та інформаційних технологій; необхідністю прийняття рішень на основі забезпечення компромісу інтересів різних організації, громадськості, держави; запровадженням принципів, що визначають залежність установавання обсягів бюджетного фінансування державних установ та організацій від ефективності їх функціонування; необхідністю залучення державними установами й організаціями позабюджетних коштів для свого розвитку та функціонування; проблемою формування ефективних гнучких організаційних структур управління [1].

Відповідно до Національної доктрини розвитку, освіта визначена стратегічним ресурсом подолання кризових процесів, поліпшення людського життя, затвердження національних інтересів, зміцнення авторитету та конкурентоспроможності української держави на міжнародній арені. Освіта стає єдиним поліфункціональним комплексом, який через навчання (дидактичну підсистему освіти), виховання (педагогічну підсистему освіти) й розвиток громадян забезпечує різні галузі економіки держави кваліфікованими кадрами, створення нових технологій, наукові дослідження [3].

Треба по-новому визначати кінцеві цілі, завдання, проміжні та кінцеві показники для всіх освітніх підсистем і загальнодержавної освітньої системи в цілому. У світі відбуваються глибинні й об'єктивні процеси формування єдиного освітнього простору, орієнтованого на все світове співтовариство. Зміна етапів цивілізації диктує необхідність зміни парадигми освіти. Існуючу "підтримуючу" освіту має замінити освіта інноваційна.

На сучасному етапі традиційна дисциплінарно орієнтована парадигма освіти, що спонукає до механічного засвоєння знань, поступово замінюється проектно-творчою, інноваційною парадигмою, що передбачає не заучування готової інформації, а засвоєння знань у ході спільної навчально-виховної діяльності, у контексті проектування, конструювання, моделювання й досліджень.

Сьогодні Україна – повноправний учасник Болонського процесу. Цей процес ще раз нагадав про те, що освіта почала бути бізнесом у країнах з розвинутою ринковою економікою. Освітні, педагогічні, дидактичні послуги витискають традиційну освіту, виховання, навчання на ринках цих послуг. Наукове осмислення стратегічних і тактичних завдань подальшого розвитку державного управління, шляхів і способів комплексного ринкового вдосконалювання всіх складових його механізму дозволить по-новому дяти управлінням освіти.

Рівень наукового управління освітою визначається глибиною пізнання та здібністю дотримуватись у практичній діяльності "вимог" законів і закономірностей управління.

Загальною закономірністю управління є єдність систем управління освітою, яка відображає стабільність внутрішніх зв'язків системи, що визначають її цілісне існування, характер формування й розвитку (закономірність виявляється в єдності інтересів усіх підсистем об'єктів і суб'єктів управління).

Відповідність елементів системи освіти один одному як закономірність управління обумовлює появу суб'єктів управління, які ще В. Даль назвав "освітяни, вихователі й учителі" (або працівники органів управління освітою всіх рівнів, керівники навчальних закладів, викладачі).

Багато помилок в освіті та її модернізації є не тільки наслідком об'єктивної соціально-економічної ситуації, яка склалась, а й результатом непрофесіоналізму керівників освітою на різних “поверхах” системи управління. Разом із П. Друкером можна констатувати, що не буває погано працюючих організацій, а є слабе управління й погані управляючі. Розвиток України як сучасної європейської держави з високим рівнем освіти вимагає від менеджерів освіти оволодіння сучасною наукою управління та її методологією.

Професіоналізація керівників потребує особливої уваги в нових умовах, управління освітнім процесом у країні й у сучасному навчальному закладі, де керівник відіграє першорядну роль у впровадженні інновацій як тих, які ініціюються “зверху”, так і тих, які продукуються в навчальному закладі. Управлінська компетентність сьогодні – це перш за все здатність, яка перетворює, а не тільки адаптує вміння.

На жаль, реалізація Національної доктрини розвитку освіти на сьогодні гальмується постійним недофінансуванням освітньої галузі, неузгодженістю дій центральних і місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування, відсутністю чіткого контролю за втіленням основних програмних засідок, проголошених Доктриною.

Однак у сучасних умовах відбувається модернізація системи вищої освіти, що базується не тільки на процесі підготовки й засвоєнні сукупності певних знань студентом, а й розвитком його наукових здібностей вирішувати реальні завдання, які з'являється перед ним як майбутнім фахівцем. Здійснено кроки з ухвалення української вищої школи в європейський освітній простір. Наведені у відповідність із міжнародними вимогами освітньо-кваліфікаційні рівні, ступінчастість вищої освіти й контроль за її якістю, завершується робота над відповідними стандартами освіти й професійної підготовки, що наближають вітчизняну освіту до освітніх систем найбільш розвинених країн Європи й миру. Цьому сприяють і масштабні міжнародні зв'язки Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, навчальних закладів з освітніми установами більш ніж п'ятдесятьох країн миру [4, с. 99].

Але головний недолік української системи навчання без обліку творчих елементів полягає в тім, що вона пропонує студентам стандартизовану освіту. При такому навчанні є своя позитивна сторона, вона закладає певний мінімум, без якого не може бути грамотного фахівця. Разом з тим вона не забезпечує належною мірою розвиток кожної особистості, ускладнює включення творчості, не створює фундаменту для формування гуманістичних основ професійних взаємин. А разом з тим творча особистість із швидким, гнучким, оригінальним і критичним мисленням, багатою уявою, мобільною пам'яттю значно краще пристосовується до побутових, виробничих і соціальних умов, змінює їх відповідно до власних уподобань, переконань тощо. Доведено також, що творча діяльність є найефективнішим стимулом і засобом розвитку ділових якостей особистості [2, с. 18].

Тому розвиток творчих здібностей має стати одним з принципів організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах. Таким чином, навчально-виховний процес у вузах потрібно підпорядковувати розвиткові ще й творчого потенціалу студентів, тому що необхідність засвоєння все більшого обсягу

інформації споживачами знань і, водночас, неможливість охоплення цієї інформації традиційними методами потребує створення нових технологій пізнання, вивчення потрібного матеріалу. Ці нові технології повинні створюватися з урахуванням набутого досвіду, технічних можливостей сьогодення й, водночас, мати у своїй основі принципово відмінні від традиційних структури й форми пізнавальної діяльності. Нові структури, форми й технології повинні забезпечувати високий рівень функціональності набутих знань у поєднанні з можливістю їх практичного використання в якнайширшому спектрі професійних напрямів. Досягти цього дуже складно, про що свідчить педагогічний досвід новацій, які нерідко неспроможні вирішити поставлені часом завдання.

Таким чином, оновлення суспільства потребує від керівників освітніх закладів усіх рівнів і типів зміни свого менталітету, саморозвитку становлення духовної культури особистості, яка тільки і зможе забезпечити адекватну професійну діяльність керівника в сучасних умовах, коли намітився поворот від розуміння освіти як державної функції до освіти як перетворення соціальної реальності.

Здатність навчатись краще та швидше від своїх конкурентів стає надійним джерелом конкурентних переваг. Майбутнє належить організаціям, які на всіх рівнях зможуть ефективно використовувати здатність людських ресурсів до навчання. Вивчення взаємозв'язку освітньої політики держави з тенденціями розвитку світової освіти, розгляд дії ринкових механізмів освітньої галузі, ринку освітніх послуг, соціально-економічні особливості освітньої послуги, наданої в навчальній групі, дозволили з'ясувати специфіку прояву закономірностей і принципів управління у підсистемах і первинних елементах складних систем (якою є освіта), отримати уявлення про теоретичні основи освітнього менеджменту як складових частин державного управління освітою.

Менеджмент в освіті (освітній менеджмент) – це теорія та практика управління освітою в ринкових умовах, об'єкт якого – процес управління освітніми галузями й регіональними системами, освітніми округами. Це науковий підхід, об'єктом якого є процес управління освітніми системами, а предмет – протиріччя, закономірності, відносини процесу управління навчальними закладами та системою органів державного управління цією галуззю, а також умови, що забезпечують розвиток освіти, життєздатність й еволюцію освітніх систем.

Література:

1. *Даниленко Л.* Менеджмент інновацій в освіті / Л. Даниленко. – К. : Шкільний світ, 2007. – 120 с.
2. *Лагутін В.* Регіоналізація вищої освіти в Україні: проблеми і суперечності / В. Лагутін // Вища школа. – 2001. – № 1. – С. 18–25.
3. Наукові основи управління в системі освіти : [монографія] / А. І. Прокопенко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2005. – 304 с.
4. *Черник Б. П.* Об особенностях управления региональными системами общего образования / Б. П. Черник // Философия образования. – 2003. – № 8. – С. 95–108.

Надійшла до редколегії 22.06.2011 р.